

УДК 808.3

ПРИКМЕТНИКИ ІЗ ЗАПОЗИЧЕНИМИ ПРЕФІКСАМИ (ТВОРЕННЯ, ФУНКЦІОНУВАННЯ)

Іщук М. В.

*РВНЗ «Кримський інженерно-педагогічний університет», Сімферополь
E-mail: uakafedra@mail.ru*

У статті описані словотвірні типи прикметників з компонентами архі-, ультра-, супер-, екстра-: семантико-структурні особливості, акцентуація. У префіксальному словотворі прикметників беруть активну участь власне українські префікси й префікси запозичені. Усі префіксальні похідні прикметники розподіляються між трьома семантико-структурними категоріями: 1) деривати на позначення неповного, ослабленого вияву ознаки, 2) деривати на позначення інтенсивного, посиленого вияву ознаки, 3) деривати на позначення обставинних ознак, заперечення, протилежності, несправжності, уявності ознаки.

Акцентуємо, що похідні з префіксами архі-, ультра-, супер-, екстра- називають інтенсивний, посилений вияв ознаки, названої твірним прикметником. Названі словотвірні компоненти є синонімічними і характеризуються взаємозамінністю, але відрізняються ступенем інтенсивності вияву ознаки, емоційним забарвленням, сферою вживання, словотвірною активністю і регулярністю. Кожен із аналізованих префіксів приєднується до прикметників певного лексико-семантичного розряду: так префікс архі- приєднується до якісних або відносно-якісних прикметників, супер- – переважно до якісних, ультра- і екстра- – переважно до відносних. Збільшувально-емоційні префікси приєднуються в основному до похідних прикметників, утворень з похідними словами близько 12%. Усі прикметники з запозиченими префіксами зберігають наголос твірного слова.

Ключові слова: твірні слова, похідні прикметники, словотвірне значення, наголошення.

Словниковий запас української мови постійно поповнюється новими словами, які виникають у процесі словотворення або запозичення. Більшість похідних прикметників – це деривати, утворені суфіксальним, префіксальним, префіксально-суфіксальним способами.

Об'єктом нашого дослідження є префіксальні прикметники із запозиченими префіксами архі-, ультра-, супер-, екстра-.

Мета дослідження – вивчити й описати словотвірні типи названих прикметників, семантичні групи прикметників, які поєднуються з певним префіксом, словотвірне значення похідних прикметників, наголошення.

Питання словотвору прикметників розглядалися у багатьох роботах мовознавців: вивчення словотвору суфіксальних прикметників В. М. Огольцева [3], І. А. Карабаня [4], суфіксальних і префіксальних А. П. Грищенко [2], В. К. Радзіховська [7]. Прикметники з префіксами, які позначають ступінь вияву ознаки розглядаються в роботах Ю. А. Бельчикова, Р. П. Рогожникової [1; 8]. В українському мовознавстві префіксальним прикметникам присвячені роботи Н. В. Коссек [5].

Отже, як показує аналіз лінгвістичної літератури, в українському мовознавстві особливо маловивченим залишається префіксальний словотвір прикметників.

Серед запозичених префіксів найбільшою продуктивністю характеризуються синонімічні префікси архі- (грец.) і ультра- (лат.), які тепер вільно поєднуються з українськими прикметниками (архіпильний, архідурний, ультра корисний, ультрасучасний та ін.).

Префікс архі-, запозичений з грецької мови спочатку у складі церковної лексики, проявив словотвірну активність як іменниковий префікс, а потім і прикметниковий [3], продуктивний він і сьогодні.

Нами аналізується 31 лексема з префіксом архі-.

Деривати з префіксом архі- (грец. – головний, старший) означають вищий ступінь вияву ознаки і дорівнюють словосполученню прислівників дуже, надзвичайно, винятково з твірними прикметниками (архідавні явища (Досвітній), архібезтолкові листи, архінадійні люди, архіобережна політика (газ.))

Прикметники з архі- широко використовуються в публіцистиці, художній літературі, розмовному мовленні, рідше в науковому стилі, наприклад: архівідстала країна (газ.), архіреволюційна промова (Ю. Смолич), архіскладний життєвий шлях (газ.), архіделікатна людина (І. Драч), архінімецька назва (І. Франко), архіновий (І. Ле), архістрерильна операція (Наука і суспільство).

Префікс архі- часто виступає синонімом українських префіксів пре-, над-, а також най-, якнай-, щонай- (пор.: архітонкий - претонкий, надтонкий, найтонший, щонайтонший та ін.).

Префікс архі- приєднується в основному до похідних якісних прикметників (78%) (архістрокатий, архісерйозний, архіспокийний, архіпомірований, архіоб'єктивний та ін.) і до тих відносних, які можуть вживатися в якісному значенні, наприклад: архіреволюційний, архінімецький, архіопортуністичний, архіреакційний та ін., з непохідними прикметниками названий префікс поєднується рідше (архідурний, архідавній, архіновий тощо). Із похідних прикметників в ролі мотивуючих найчастіше використовуються похідні з суфіксальним морфом -н- (50%) (архіспокийний, архіобережний, архінадійний та ін.), з префіксальними морфами без- і не- (60%) (архібезтолковий, архінеправильний тощо). Прикметники з іншими суфіксальними і префіксальними морфами в ролі мотивуючих виступають рідко і представлені 1-2 лексемами (архівідсталий, архістрокатий, архітяжкий, архінімецький, архіопортуністичний тощо).

Усі деривати з префіксом архі- зберігають наголос твірного прикметника, наприклад: архіоб'єктивний – об'єктивний, архіреакційний – реакційний, архітяжкий – тяжкий.

З префіксом ультра- (лат. ultra – за, понад, по той бік, крайній, за межами) нами аналізується 46 лексем: це і суспільно-політична лексика, і наукова термінологія, і загальнонавчальні слова (ультрареакційний, ультралівий, ультраакустичний, ультразвуковий, ультракорисний, ультрасучасний та ін.).

За допомогою префікса ультра- утворюються прикметники на позначення вищого, крайнього ступеня вияву ознаки, названої мотивуючим прикметником, наприклад: ультраживучі ізотопи (Наука і суспільство), ультракороткохвильовий діапазон (СУМ), ультралояльне угруповання (Я. Галан), ультраревольюційна фраза (газ.), ультрамода суценка (Ю. Мушкетик), ультрацінна річ (І. Микитенко) тощо.

Деривати з ультра- функціонують переважно в науковому і публіцистичному стилях, рідше в художньому та розмовному. У художній літературі та розмовному стилі названі деривати мають відтінок іронії, пор.: ультрапильний факультетський діяч (О. Гончар), ультрамодні художники (М. Рильський) тощо.

Префікс ультра- іноді може вступати у синонімічні зв'язки з українськими префіксами над- (ультракороткий – надкороткий), пре- (ультрависокий – превисокий), а також най-, якнай-, щонай- (ультрасучасний – найсучасніший, якнайсучасніший, щонайсучасніший).

Префікс ультра- приєднується переважно до відносних прикметників (57,4%), рідше – до якісних (ультраберезневий, ультракатолицький, ультранаціоналістичний, ультрареволюційний, ультратонкий, ультрачервоний, ультрамініатюрний та ін.)

Деривати з префіксом ультра- мотивуються найчастіше похідними прикметниками (89,1%) з суфіксами -н- (ультрапівденний, ультрацінний, ультрареволюційний та ін.), -к- (ультракороткий, ультра тонкий, ультрастійкий та ін.), -ськ- (ультрамонтанський, ультрамодерністський та ін.). Прикметники з іншими суфіксами рідко поєднуються з префіксом ультра- утворюючи 1-2 лексеми, наприклад: ультранационалістичний, ультраконсервативний, ультраберезневий, ультрарозріджений, ультрапорувавший, ультрамодерний, ультрапористий, ультраживучий та ін.

Поміткою активізувалося творення похідних з ультра- від складних прикметників (15,3%), наприклад: ультрависокочастотний, ультрадовгохвильовий, ультрамікрохімічний, ультрамікромініатюрний тощо. Утворення з ультра- від непохідних прикметників складають лише 10,9%, наприклад: ультралівий, ультрачервоний, ультраглупий та ін.

Прикметники з ультра- зберігають наголос твірних прикметників, наприклад: ультрависокотемпературний, ультракороткохвильовий, ультраакустичний, ультраправий, (пор. високотемпературний, короткохвильовий, акустичний, правий та ін.)

Запозичений з латинської мови префікс супер- (лат. – зверху, над) характеризується дещо меншою продуктивністю, ніж аналізовані вище архі- і ультра-, нами зареєстровано 12 прикметників із префіксом супер-, наприклад: супершвидкісний, супертонкий, суперсегментний, супермодний та ін.

Деривати з префіксом супер- позначають надзвичайно високий ступінь вияву ознаки, названої твірними прикметником і входять до синонімічного ряду прикметників з префіксами над- (супершвидкісний – надшвидкісний), пре- (суперчистий – пречистий), най-, якнай-, щонай- (суперважкий – найважчий, щонайважчий), архі- і ультра- (пор.: супермодний – ультрамодний).

Прикметники з префіксом супер- використовуються в науковому стилі: супершвидкісні літаки (Знання та праця), суперсегментний матеріал (Сучасна українська літературна мова), рідше в художньому, публіцистичному та розмовному стилях (суперсучасні швидкості (І. Драч).

Префікс супер- найчастіше приєднується до похідних якісних прикметників (66,7%), рідше до відносних (33,3%) з суфіксами -к- (суперважкий), -н- (супермодний), непохідну основу має дериват суперчистий.

Прикметники з префіксом супер- зберігають наголос твірного слова, наприклад: суперновітній – новітній, суперважкий – важкий.

Деяко остронь аналізованих словотвірних типів знаходяться похідні з префіксом екстра- (від лат. *extra* – поза, зовні, крім). Прикметники екстравагантний і екстраординарний називають виняткову, незвичайну ознаку, відмінну від звичайної, наприклад: Швидко і звично стала вона одягати свій костюм, - на диво сміливий і екстравагантний (В. Собко). Інші деривати мають значення «такий, що знаходиться за межами того, що названо твірним прикметником», (пор.: екстралінгвістичний – позалінгвістичний; позалінгвістичні чинники (Сучасна українська літературна мова). Більшість дериватів з екстра- це медична термінологія, наприклад: екстразональний, але екстралінгвістичний, екстракристалічний.

Префікс екстра- приєднується в основному до відносних прикметників з суфіксами -н- (екстраокулярний), -альн- (екстразональний), -ичн- (-ічн-): екстралінгвістичний, хоча можливий і факт запозичення. Тип малопродуктивний.

У всіх похідних цього типу зберігається наголос твірного прикметника.

Отже, прикметники на позначення інтенсивного, посиленого вияву ознаки утворюються суфіксальним і префіксальним способами творення. У префіксальному словотворі беруть участь власне українські префікси і префікси запозичені. Запозичені префікси приєднуються переважно до якісних непохідних і похідних прикметників. Деривати усіх словотвірних типів із запозиченими префіксами зберігають наголос твірних прикметників.

Список літератури

1. Бельчиков Ю.А. Об именах прилагательных с приставкой *сверх-* в современном русском языке. – Сб.: Вопросы культуры речи. – М., 1959, вып.2. – С.67-82.
2. Грищенко А.П. Прикметник в українській мові. – К.: Наук.думка, 1978. – 206с.
3. Земская Е.А. Современный русский язык. Словообразование. – М.: Просвещение, 1973. – 304с.
4. Карабань И.А. Прилагательные с усилительно-эмоциональными суффиксами в белорусском и русском языках. – В кн.: Филологический сборник. – Минск, 1966. – С. 95-100.
5. Коссе Н.В. Особливості префіксального словотвору прикметників у східнослов'янських мовах. – Мовознавство, 1973, №6. – С.42-47.
6. Огольцев В.М. О значении и употреблении имен прилагательных с суффиксами *-аст-*, *-ат-*; - Сб. Вопросы современного русского литературного языка. – Челябинск, 1966, вып.1. – С.34-44.
7. Радзиховская В.К. Словообразовательная структура прилагательных в современном русском языке. – Русский язык в школе, 1961, №1. – С.11-13.
8. Словник української мови. – К.: Наук.думка, 1970-1980. тт. I-XI. 10. Сучасна українська літературна мова: Морфологія / За заг.ред.акад. Білодіда. – К.: Наук.думка, 1969. – 583с.

Ишук М. В. Прилагательные с заимствованными префиксами (образование, функционирование) / М. В. Ишук // Ученые записки Таврического национального университета имени В. И. Вернадского. Серия: Филология. Социальные коммуникации. – 2014. – Т. 27(66), № 4. – С. 195–200.

В статье описаны словообразовательные типы прилагательных с компонентами *архи-*, *ультра-*, *супер-*, *экстра-*: семантико-структурные особенности, акцентуация. В префиксальном словообразовании прилагательных активно участвуют собственно украинские префиксы и префиксы заимствованные. Все приставочные производные прилагательные распределяются между тремя семантико-структурными категориям: 1) дериваты для обозначения неполного, ослабленного проявления признака, 2) дериваты для обозначения интенсивного, усиленного проявления признака, 3) дериваты

для обозначения обстоятельственных признаков, отрицания, противоположности, истинности, мнимости признака.

Акцентируем, что производные с приставками архи-, ультра-, супер-, экстра- называют интенсивное, усиленное проявление признака, названное образующим прилагательным. Названные словообразовательные компоненты являются синонимами и характеризуются взаимозаменяемостью, но отличаются степенью интенсивности проявления признака, эмоциональной окраской, сферой употребления, словообразовательной активностью и регулярностью. Каждый из рассматриваемых префиксов присоединяется к прилагательным определенного лексико-семантического разряда: так префикс архи- присоединяется к качественным или относительно-качественным прилагательным, супер- преимущественно к качественным, ультра- и экстра- преимущественно к относительным. Эмоционально-экспрессивные приставки присоединяются в основном к производным прилагательным, образований с непроизводными словами около 12%. Все прилагательные с заимствованными приставками сохраняют ударение образующего слова.

Ключевые слова: производящие слова, производные прилагательные, словообразовательное значение, ударение.

Ishchuk M.V. Wordforming types of obtained of adjectives / M.V. Ishchuk // Scientific Notes of Tavrida National V. I. Vernadsky University. – Series: Philology. Social communications. – 2014. – V. 27(66), № 4. – P. 195–200.

This article describes wordforming types of adjectives архи-, ультра-, супер-, экстра-: semantic and structural features, accentuation. In platformers word-building adjectives are active Ukrainian own prefixes and prefixes borrowed. All prefixes derived adjectives distinguish between three semantic and structural categories: 1) to denote partial derivatives, attenuated expression of symptoms, 2) to describe intense derivatives, enhanced expression of symptoms, 3) to indicate adverbial derivatives signs objection, opposition, imaginary signs .

The biggest word building activity is characterized ultra prefix (46 tokens). With prefix ультра- formed adjectives to describe a tall, extremely high degree of expression of symptoms called generators adjective. Prefix ультра- joins mainly to the relative derivative adjectives with the suffix -н-, -к-, -ов-, -ськ- and others. With dynamic creation of ultra derivatives of compound adjectives.

Stress from derivatives of ультра- operate mainly in the scientific and journalistic style, at least - in the artistic and conversational. Borrowed prefixes are synonymous with each other and can enter into relations with Ukrainian synonymous prefixes над-, пре-, най-.

Somewhat less derivational prefix архи- activity characterized (31 tokens). Adjectives with архи- indicate a higher degree of display signs and equal to the value combinations adverbs very, extremely, extremely generators with short, but distinct field of use (journalistic, artistic, conversational style, occasionally - research) and lexical-semantic adjectives discharge generators (mainly derivatives qualitative adjectives). The prefix архи- can join and platformers adjectives.

The prefix супер- low productivity belong to the structural word formants (12 tokens) and is used for creating derivative denoting the highest, over-expression of the degree of symptoms. Adjectives with супер- primarily used in scientific style, at least - in the artistic, journalistic, colloquial. Often called the prefix joins derivatives qualitative adjectives, relative to occasionally.

Somewhat detached unproductive prefix экстра- (8 tokens). Only a few derivatives indicate intense, over-expression of characteristics (extravagant, extraordinary), while others have to "one that is outside of what is called generating an adjective." Most of the analyzed derivatives - is a medical terminology.

Emphasizes that the derivatives of the архи-, ультра-, супер-, экстра- called intense expression of enhanced features, called generators adjective. Named wordforming components are synonymous and are characterized interchangeability, but different levels of intensity of display signs, emotional coloring, its usage, word building activity and regularity. Each of the analyzed prefix is attached to adjectives certain lexical-semantic level: as a prefix архи- joins qualitative or relative and qualitative adjectives супер- mainly to quality, ультра- and экстра- mainly to the relative. Magnifying and emotional prefixes joined mainly derivative adjectives formed with words derived approximately 12%. All adjectives with prefixes borrowed keep stress generating word.

Keywords: adjectives producing (motivating) word (base), derivative, word formation components derivational value derived adjectives .

Стаття надійшла до редакції 11 листопада 2014 року